

worden eerst het ambtelijk apparaat, de positie van de functionarissen en het politieke bestuur van de Sociëteit nader beschreven en geanalyseerd. Daarbij duiken een enkele keer wel erg modern aandoende benamingen als 'technische diensthoofden' op. Vervolgens worden organisatie, taken en taakuitvoering systematisch getoetst aan Weber's bureaucratische kenmerken. Wagenaar concludeert dat de taakuitbreiding van de Sociëteit niet heeft geleid tot een sterke groei van het ambtelijk apparaat, omdat veel taken werden uitbesteed aan particuliere ondernemers en ambtenaren, en beampten indien nodig werden geleend van andere instellingen, wat overigens de doelmatigheid van de organisatie niet negatief beïnvloedde. Verwarrend is daarbij dat hoofdstuk 6 eindigt met de conclusie dat 'het bureaucratisch gehalte van de organisatie van de Sociëteit beperkt' was, terwijl de eerste zin van het volgende hoofdstuk en de slotconclusie stellen dat de organisatie een 'aardig hoog' bureaucratisch gehalte had. Dat laatste geldt niet voor de positie, rechten en plichten van de functionarissen van de Sociëteit. Terecht concludeert Wagenaar dat die zich slechts langzaam ontwikkelden in ideaaltypische bureaucratische richting. Voor de ontwikkelingen onder de politieke bestuurders acht de auteur het predikaat professionalisering of specialisatie geschikter dan bureaucrativering. De heren regenten werden meer en meer beroepsbestuurders en niet zozeer bureaucraten. Wat overigens niet betekende dat zij er'dus min of meer van moesten kunnen leven' zoals Wagenaar in navolging van Price beweert.

De verdiensten van dit boek wegen echter ruimschoots op tegen de kritiekpunten. Met de auteur hoop ik dat dit nog weinig bekende terrein op korte termijn verder wordt geëxploreerd.

Joop de Jong

A. Duyck, *De slag bij Nieuwpoort. Journaal van de tocht naar Vlaanderen in 1600*, V. Roeper, W. Uitterhoeve, ed. (Nijmegen: SUN, 2000, 103 blz., ISBN 90 6168 965 1); L. Dorsman, *1600: slag bij Nieuwpoort* (Verloren verleden. Gedenkwaardige momenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis X; Hilversum: Verloren, 2000, 88 blz., ISBN 90 6550 451 6); K. Zandvliet, e. a., ed., *Maurits prins van Oranje. Catalogus Rijksmuseum Amsterdam* (Zwolle: Waanders, Amsterdam: Rijksmuseum, 2000, 507 blz., ISBN 90 400 9497 7); A.Th. van Deursen, *Maurits van Nassau 1567-1625. De winnaar die faalde* (Amsterdam: Bert Bakker, 2000, 332 blz., ISBN 90 351 2284 4).

Eindelijk een ambtenaar die kan schrijven. Anthonis (of Anthonie) Duyck (ca. 1560-1629), advocaat-fiscaal van de Raad van State, schreef een dik 'Journael van 't gene daegelykz gepasseert is in den oorloghe der Staeten-Generael tegen de Spangiaerden ende andere vianden vande Vereenichde Nederlanden (1591-1602)'. Daaronder vallen de grote veldtochten van Maurits, onder andere die naar Vlaanderen tijdens welke de slag bij Nieuwpoort plaatsvond. Fruin noemde Duyck al de man 'die alles zag en alles hoorde' en achtte hem betrouwbaar en redelijk objectief, omdat hij wel overal bij was geweest maar geen directe verantwoordelijkheid had gedragen. Alles wat hij in die zomer van 1600 bij Nieuwpoort zag en hoorde, schreef hij per dag op volgens een vast stramien. Eerst het weer: aanvankelijk dagenlang mooi, daarna wisselvallig met af en toe zware regens, dan weer heet zomerweer, ten slotte, toen het Staatse leger was ingescheept voor de terugtocht, werd het buig maar wel met goede wind. Dan worden de oorlogshandelingen beschreven. Hierin toont Duyck zijn gaven. Hij is goed in schilderingen van het krijgsgewoel en biedt een koele beoordeling van militaire acties die bij Nieuwpoort een met veel bloed betaalde overwinning opgeleverd hadden. Vibeke Roepert vertaalde

een lang tekstfragment in hedendaags Nederlands. Wilfried Uitterhoeve schreef er een korte inleiding bij en maakte de explicatieve noten. Het is jammer dat passages, waarvan de bezorgers dachten dat ze de lezer zouden vervelen, zijn weggelaten. Ook blijft de auteur in het duister. Het is toch niet zonder belang te weten dat Duyck jurist van opleiding was, later nog betrokken is geweest bij de veroordeling van Oidenbamevelt en het in 1621 zelfs tot raadspensionaris heeft gebracht. Doch afgezien van deze kritiek is het een alleszins genietbaar boekje geworden.

Een veel uitvoeriger behandeling van de veldtocht en de slag geeft Leen Dorsman in *1600: slag bij Nieuwpoort*. De auteur schenkt daarbij tevens aandacht aan de Nederlandse Opstand tot en met Oidenbamevelt, die in ruim vijftientig bladzijden aan de onwetende lezer wordt uitgelegd. Dorsman rekent er namelijk op dat deze het slachtoffer is of is geweest van het hedendaagse Nederlandse geschiedenisonderwijs en dus van niets weet. Hij jammert zelfs dat 'Zestienhonderd: slag bij Nieuwpoort' het symbool is geworden van overbodige, ouderwetse historische kennis⁽⁷⁾ en verdedigt met verve de waarde van het pakkende verhaal over historische gebeurtenissen (83).

Het boek begint echter niet met het relaas van de Nederlandse Opstand, maar met het verhaal van de tocht naar Vlaanderen en de slag bij Nieuwpoort. Het volgende hoofdstuk geeft dan de historische context, terwijl het relaas van de legerhervormingen van Maurits en Willem Lodewijk en de vraag of er nu wel of niet sprake is geweest van een militaire revolutie het daaropvolgende hoofdstuk vullen. Dorsman sluit af met een behandeling van het beeld van de slag bij Nieuwpoort in de geschiedenis vanaf de tijd zelf tot en met de twintigste eeuw, inclusief schoolplaten en historische optochten. Daarbij presenteert hij veel belangwekkend en soms amusant bronnenmateriaal uit de tijd toen de Nederlanders nog fier op hun Tachtigjarige Oorlog waren. Bijvoorbeeld: de tekst 'Wel schrik'lijk! wat wordt daar gevochten! — Is dat al weer voor't vaderland?' is onderdeel van een weinig martiaal rijm dat de scholieren in 1824 voorgeschooteld kregen. Zo heeft de auteur het klaargespeeld in heel kort bestek een kundig en pakkend werkje over de beroemde slag te schrijven waar zelfs minder onnozele lezers dan waar de auteur op rekende veel uit kunnen leren.

'De winnaar die faalde' en 'de man met de loden schoenen': de eerste kwalificatie is van A.Th. van Deursen in zijn biografie van Maurits, de tweede wordt geciteerd (naar Dudley Carleton, Engels gezant in de Republiek) door Simon Groenveld in het openingsessay van de catalogus van de aan Maurits gewijde tentoonstelling in het Rijksmuseum. Het schijnt niet mogelijk te zijn deze stadhouder van de Republiek in positievere termen te vatten. Zit Maurits in de visie der historici nog steeds klem tussen zijn boven lof en blaam verheven vader Willem en zijn halfbroer Frederik Hendrik, briljanter en vooral ook voyanter dan hij? Speelt zijn aandeel in de gerechtelijke moord op — of, afhankelijk van het gekozen standpunt, het welverdiende of op zijn minst begrijpelijke vonnis tegen — Oidenbamevelt zijn reputatie nog steeds parten? In ieder geval zijn we veel meer over hem te weten gekomen dankzij de grote tentoonstelling aan Maurits gewijd en Van Deursens biografie.

De tentoonstellingscatalogus bevat acht lezenswaardige en leerzame essays die worden gevolgd door de eigenlijke catalogus met de objectbeschrijvingen en illustraties. Beide aspecten van de publicatie bevatten belangrijke bijdragen tot onze kennis van de man en het tijdperk. Een glasheldere en weloverwogen levensschets van Maurits, van de hand van Simon Groenveld, opent het boek. Groenveld tekent de loopbaan van Maurits als een opgaande lijn, ondanks diens 'essentiële fouten'. De slechte naam die de stadhouder bij menigeen nog heeft, wijt Groenveld aan het feit dat hij Oidenbamevelt niet alleen ten val heeft gebracht, maar ook zijn positie in het staatsbestel van de jonge Republiek tot op zekere hoogte heeft geïsurpeerd,

of — zoals de auteur het vriendelijker uitdrukt — officieus heeft overgenomen. De kwaliteit van het hofleven onder Maurits wordt bekwaam verdedigd door Kees Zandvliet, die tal van argumenten aanvoert voor de stelling dat het, in tegenstelling tot de vigerende mening, 'met de soldaat Maurits' géén 'saaie boel' is geweest aan het stadhouderlijk hof. Integendeel, het leek in zijn uiterlijke verschijningsvormen als twee druppels water op een — weliswaar betrekkelijk bescheiden — vorstelijk hof zoals die ook elders in Europa voorkwamen. Dit is des te opmerkelijker omdat de stadhouder natuurlijk formeel ondergeschikt was aan de Staten, die dan ook aan huisvesting en financiering van zijn hof bijdroegen. Een nuttige en verrassende bijlage vermeldt Maurits' hovelingen met naam en toenaam. Jonathan Israëls bijdrage over de buitenlandse politiek en Arthur Eyffingers artikel over Maurits en Hugo de Groot vatten de stand van het onderzoek bekwaam samen, maar hebben niet de pretentie iets nieuws te brengen. Nieuwe onderzoeksgegevens komen wat meer naar voren in het boeiende essay over Maurits en Stevin dat zich concentreert op de *Wisconstighe Ghedachtenissen (1605-1608)*, bijgedragen door Charles van den Heuvel, en in het even lezenswaardige stuk van Kees Zandvliet over Maurits' kaartenkamer en de betekenis ervan voor het vergroten van zijn macht en reputatie. Ook het onderzoek naar de verhouding van de stadhouder tot de bouwkunst en de beeldende kunst, respectievelijk beschreven door Annemie de Vos en Wouter Kloek, heeft interessante nieuwe gegevens en gezichtspunten opgeleverd. De nadruk ligt in beide essays op het belang van de kunsten voor het prestige en aanzien van Maurits als vorst en stadhouder. Kloek pleit daarbij vooreen iconografie van Maurits, waarbij tevens aandacht geschonken zou moeten worden aan de aanwezigheid van zijn wapen en devies op tal van afbeeldingen.

Maken deze essays van Maurits al meer en meer een betrekkelijk doorsnee vorstelijk personage die zich gemakkelijk schikt in het tijdperk van de late Renaissance of de vroege Barok, de objecten van de tentoonstelling versterken dat beeld nog. Op de keper beschouwd lijkt het steeds minder belangrijk te worden dat hij dat merkwaardige ambt bekleedde van stadhouder van een Republiek die uit een opstand tegen de wettige vorst was voortgekomen — een positie die destijds zo moeilijk aan buitenlandse machthebbers en hun diplomaten was uit te leggen. Zijn stadhouderlijk functioneren en zijn rol in de binnen- en buitenlandse politiek komen natuurlijk aan bod. Het grootste deel van de catalogus richt zich echter op een andere Maurits: lid van zijn familie, edelman, militair, liefhebber van paarden, exotische dieren, wetenschap en kunst. Daarmee wordt het traditionele beeld van Maurits de krijgshoofd en tegenstander van Oldenbarnevelt in dit boek zeer grondig herzien en uitgebreid.

Recente levensbeschrijvingen van stadhouders zijn schaars. Zelfs Willem van Oranje moet het nog steeds doen met verouderde of onvolledige biografieën. Zijn zoon Maurits heeft het dan nu beter getroffen. Van Deursen schreef over hem een boek waarin vaart in het levensverhaal wordt gebracht en krappe, doch beeldende taal wordt gepaard aan grote kennis. Ook het oordeel over handel en wandel van zijn subject schuwt de auteur niet. Hij acht bij de lezer enige, maar niet al te overvloedige, kennis van de Nederlandse geschiedenis van het tijdvak aanwezig en plaatst de protagonist daarom steeds tegen een duidelijk beschreven historische achtergrond. Met een analyse van de stand van zaken in de historiografie omtrent Maurits of met gedachteswisselingen met andere historici vermoeit Van Deursen de lezer niet of nauwelijks. Het boek is kennelijk bedoeld voor een algemeen geïnteresseerd publiek, en van de vakbroeders wordt waarschijnlijk aangenomen dat zij de discussie over de plaats van deze stadhouder in de geschiedenis van ons land toch wel zullen kennen. De enige moderne geschiedschrijver die betrekkelijk vaak wordt aangehaald en af en toe bestreden is J. den Tex, de biograaf van Oldenbarnevelt. Anthonie Duyck geniet de eer de meest genoemde contemporaine kroniekschrijver te zijn. Het notenapparaat is opvallend beknopt, de lijst van archivalia, ge-

drukte bronnen en literatuur ook. Dat zag de auteur ook wel in. Toch baart zijn mededeling dat wie meer archivalia opgesomd wil zien, maar zijn eerdere publicaties over Maurits moet lezen, enige verwondering. 'Herhaling van al die eerdere opgaven', schrijft hij, 'heeft echter weinig zin, te meer omdat de vele ooit gebruikte stukken uit het archief van de Staten-Generaal nu andere nummers dragen'. Wie dus met Van Deursens boek in de hand voort wil op het pad van de bestudering van Maurits en zijn tijd, kan niet zonder meer als dwerg op de schouders van de reus klimmen.

De biografie begint bij het begin en eindigt bij het eind van het leven. Zo schildert Van Deursen in de eerste drie korte hoofdstukken Maurits' jeugd en opleiding en het begin van zijn politieke loopbaan na de dood van Willem van Oranje in 1584. Nog zes jaar, tot 1590, zou hij aan de zijlijn blijven staan, totdat het tijdperk van de militaire successen een aanvang nam. Nadien rees Maurits' ster snel, als deel van een sterrenbeeld van drie, samen immers met Oldenbarnevelt en Willem Lodewijk. Tussen de chronologisch gerangschikte zijn enkele thematische hoofdstukken geplaatst. Het eerste handelt over de beslissende stem van de Staten-Generaal in regeringszaken en het bestuur van de Republiek in het algemeen, inclusief de financiering van de oorlogsinspanningen. Even onmisbaar als achtergrondinformatie zijn de daaropvolgende twee thematische hoofdstukken over de krijgskunst: de organisatie van het Staatse leger en de kunst van het belegeren, zo veel belangrijker voor Maurits dan de veldslag, komen hier uitvoerig aan bod. Zo voorgelicht kan de lezer wat volgt naar waarde schatten: de opgaande lijn van Maurits' loopbaan als veldheer tot aan het Twaalfjarig Bestand. In zijn positieve waardering van deze ontwikkeling stemt Van Deursen met Groenvelds hiervóór vermelde kenschets van Maurits in de tentoonstellingscatalogus overeen. Hij beeldt de stadhouder hier in vijf hoofdstukken af in een vertrouwde pose als geniale militair die ook op het politieke vlak in nauwe samenwerking met Oldenbarnevelt zoveel wist te bereiken. Hier wordt Maurits voluit de 'winnaar' uit de ondertitel van het boek. Maar dan komt het precaire punt, misschien ook al het breekpunt tussen beiden: de voorbereidingen tot het bestand. Maurits was tegen, Oldenbarnevelt vóór, en Van Deursen oordeelt dat 'het gif van de achterdocht' (212) bij beiden reeds volop was binnengedrongen toen de bestandsonderhandelingen hun afronding naderden. Waar twee kijven hebben twee schuld — die kant zal het in de rest van het boek opgaan, ziet de lezer aankomen, al moet het grote kijven natuurlijk nog volgen.

Op dit spannende moment onderbreekt Van Deursen zijn boek voor een laatste thematische hoofdstuk, over Maurits' verhouding tot het huis Nassau, zijn persoonlijk leven, zijn financiën en zijn hof. Het zijn maar elf bladzijden, en ze zouden de indruk kunnen wekken dat de auteur deze onderwerpen liever kort dan uitvoerig behandelt. In de inleiding van de tentoonstellingscatalogus wordt gesteld dat Van Deursens boek en de catalogus elkaar aanvullen (7-8), en dat wordt hier inderdaad duidelijk. Wie naar het verhaal zoekt van Maurits' verhouding tot kunsten en wetenschappen, zijn hofleven (inclusief zijn belangstelling voor vrouwen en de lotgevallen van zijn speelkinderen en bastaarden), kan beter de catalogus ter hand nemen. Van Deursen wijdt zijn krachten, schijnt het, liever aan die onderwerpen die hij als de kern van het leven van de stadhouder beschouwt: het krijgsbedrijf, de binnenlandse politiek en het calvinistisch geloof.

Wie van een zekere leeftijd is, heeft allicht op school nog geleerd dat het Maurits onverschillig liet of de predestinatie groen of blauw was. Van Deursen schetst een andere Maurits: een wie de ware religie vóór alles gaat. In de Nederlandse Opstand heeft het huis Nassau, zo voelde Maurits het, gestreden voor dat geloof. Zijn loyaliteit lag bij huis, kerk en land. Die drie vormden een eenheid, zo komt uit het boek naar voren: het zijn drie schakels in een vaste keten van onwrikbare zekerheid. Wie daar aan kwam, kreeg het met de stadhouder aan de stok;

Oldenbarnevelt heeft het moeten ondervinden. Het is de centrale these van de biografie. Maurits' houding tegenover seksuele relaties spoorde echter niet met wat de gereformeerde religie voorschreef: 'Hij heeft zich niet onthouden van grote openbare zonden', schrijft Van Deursen (223). Het was echter misschien niet alleen menselijke zwakheid die hem zo persistent in onkuisheid deed leven, maar mogelijk ook zijn opvatting van een levenswijze die bij zijn vorstelijke stand hoorde. Losse verhoudingen, speelkinderen en bastaarden kwamen immers wijd en zijd voor bij vorsten, calvinistisch of niet. Zelfs in onze tijd zijn daar nog sporen van te vinden. Van Deursen heeft vast aan die mogelijkheid gedacht, maar deze niet in zijn interpretatie betrokken.

Het laatste gedeelte van de biografie beschrijft meeslepend en uitvoerig de opeenvolgende crises: de bestandswisten, het conflict met Oldenbarnevelt en diens ondergang, en dan wat de auteur aanduidt als 'de dorre jaren'. Dat zijn de jaren aan het eind van Maurits' leven zonder Oldenbarnevelt, jaren waarin zijn reputatie bij menigeen was aangetast en de militaire successen van weleer niet werden herhaald. Nurks, niet gezond en besluiteloos, zo zet Van Deursen de stadhouder neer, totdat in het voorjaar van 1625 het einde kwam. Tragisch noemt hij hem ook. De laatste zin van het boek luidt: 'De tragedie van Oldenbarnevelt was niet minder de tragedie van Maurits van Nassau'(290). Oldenbarnevelt is zijn hoofd kwijt, en Maurits is nu definitief 'de winnaar die faalde': de auteur heeft dan een heel boek lang naar die paradox toegewerkt. Het is een visie op Maurits die lang zal blijven staan, dunkt me.

M. E. H. N. Mout

J. Loughman, J. M. Montias, *Public and private spaces. Works of art in seventeenth-century Dutch houses* (Studies in Netherlandish art and cultural history HI; Zwolle: Waanders, 2000, 196 biz., f95,-, ISBN 90 400 9444 6).

De auteurs (Loughman bekend om zijn studies over de kunsthistorische situatie in het zeventiende-eeuws Dordrecht, en Montias als de grondlegger van de sociaal-economische en kwantitatieve benadering in de Nederlandse kunstgeschiedenis door zijn studie over dito Delft (1982) en alles wat hij daarop heeft laten volgen) schrijven dat zij met dit gezamenlijk geproduceerde boek zich vooral tot kunsthistorici richten (13). Een iets te bescheiden opstelling naar het mij voorkomt. Juist ook historici op het gebied van materiële cultuur en museumbezoekers, die wat verder willen kijken dan het geïsoleerde kunstwerk aan de museumwand, zullen aan de kennisname van dit boek heel wat genoeg kunnen beleven. Misschien zij zelfs nog wel meer dan kunsthistorici. En passant zullen zij heel wat informatie tegenkomen, die mij voor hen onbekender voorkomt dan voor kunsthistorici.

Sinds de dissertatie van Thera Wijzenbeek over Delft, de eveneens in 1987 door ondergetekende geleverde bijdrage aan het Getty-symposium in Santa Monica en het kort daarop verschijnen van enige artikelen van Montias zijn wij ons gaan realiseren hoe omvangrijk de miljoenenproductie van schilderijen in de Republiek geweest is en welke verbluffend grote aantallen in de huizen van velen (uiteraard allereerst bij de meestvermogenden, maar daar niet alleen) aanwezig waren. Dit boek gaat een stap verder. Het licht ons in waar in huis en hoe deze schilderijen, prenten, kaarten, spiegels en dergelijke tentoongesteld waren. Waren zij over alle vertrekken verspreid? Bestond er een voorkeur voor het ophangen van een bepaald type voorstellingen (landschappen, portretten, enzovoort) in specifieke kamers? Werden sommige schilderijen liever weggehouden van de ogen van bezoekers en waren die dus aan privé-vertrekken voorbehouden? Hoe was de ophanging in de kamers geregeld? Voornamelijk op